

2002-ci ilin doqquz ayının yekunları üzrə pul siyasətinin yerinə yetirilməsi vəziyyəti haqqında

1. Pul siyasətinin yerinə yetirilməsi vəziyyəti

Xarici, xüsusən də Azərbaycanın ixracının əsasını təşkil edən əmtəələr üzrə beynəlxalq qiymət konyukturunun müsbət təsiri və əlverişli daxili makroiqtisadi mühit şəraitində Milli Bank 2002-ci ilin doqquz ayında da inflyasiyanın məqbul səviyyədə saxlanılmasına, milli valyutanın məzənnəsinin sabitliyinin təmin olunmasına, beynəlxalq normalara uyğun valyuta ehtiyatlarının qorunub saxlanılmasına, bank sisteminin daha da möhkəmləndirilməsinə və iqtisadiyyatın pulla təminatının daha da yaxşılaşmasına yönəldilmiş pul siyasəti yeritmiş və qarşıya qoyulan məqsədlərə əsasən nail olunmuşdur.

Makroiqtisadi vəziyyət. Ölkədə yeridilən məqsədyönlü iqtisadi və pul siyasəti nəticəsində 2002-ci ilin doqquz ayında da Azərbaycanda makroiqtisadi sabitlik qorunub saxlanılmışdır.

2002-ci ilin doqquz ayında Azərbaycanda **inflyasiya** 1,4% olmuşdur. İlin sonunadək inflyasiyanın əvvəlcədən proqnozlaşdırılan həddə (2.5%) qorunub saxlanacağı gözlənilir.

İnflyasiya modeli əsasında aparılmış araşdırmalar göstərir ki, qiymətlərin dəyişiminin 82,5%-i ərzaq məhsullarının, 16,4%-i qeyri-ərzaq məhsullarının, 1%-i isə xidmətlərin qiymətlərinin dəyişimi hesabına baş vermişdir.

Doqquz ay ərzində qiymətlərin dəyişiminin **49.4%-i monetar**, **29.3%-i qeyri-monetar** amillərin, **21%-i isə mövsümi** amillərin təsiri ilə bağlı olmuşdur.

Əsas makroiqtisadi göstərici olan **ÜDM-in real həcmi** 9,8% artmışdır. Sənaye məhsulunun istehsalında 2,8%, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında isə 4,5% artıma nail olunmuşdur.

Bazar iqtisadiyyatlı ölkə statusu üçün vacib şərt olan özəl sektorun iqtisadiyyatdakı rolu da artmaqdadır. Doqquz ay ərzində sənaye məhsulunun 49%-i, kənd təsərrüfatı məhsulunun 98%-i, investisiya qoyuluşlarının 80.2%-i, yükdaşımaların 55.1%-i, sərnişin daşınmasının 85.4%-i, rabitə xidmətlərinin 76.1%-i qeyri-dövlət bölməsinin payına düşmüşdür.

İqtisadiyyatın gələcək inkişafını təmin edən əsas amil kimi əsaslı tikintiyə yönəldilən **investisiyanın həcmi** 90,1% artaraq 7,1 trln. manat təşkil etmişdir. Bunun da 5.3 trln. manatını və ya 75.9%-ni xarici investisiyalar təşkil edir.

Xarici ticarət dövriyyəsinin yaxşılaşması prosesi də davam etmişdir. Yanvar-avqust aylarında xarici ticarət dövriyyəsi 2155.3 mln. dollar təşkil etmişdir. O cümlədən ixracın həcmi 20.1% azalaraq 1145.8

mln. dollar, idxalın həcmi isə 30% artaraq 1009.5 mln. dollar təşkil etmişdir. Xarici ticarət balansında 136.3 mln. dollarlıq müsbət saldo əmələ gəlmişdir.

Əhalinin sosial vəziyyətinin də yaxşılaşması davam etmişdir. 2002-ci ilin doqquz ayında əhalinin pul gəlirləri 15131.4 mlrd. manat təşkil edərək ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 10.4%, xərcləri isə 15176.6 mlrd. manat təşkil edərək 10.4% artmışdır. Orta aylıq əmək haqqı 310.8 min manata çatmış və onun real artımı 19.4% təşkil etmişdir. Əhalinin gəlirlərinin artması isə öz növbəsində alıcılıq qabiliyyətinin yüksəlməsinə səbəb olaraq real sektorun inkişafına zəmin yaradan amillərdən birinə çevrilmişdir.

Dünya iqtisadiyyatında baş verən meyllər. 2002-ci ilin ötən dövrü dünyanın qabaqcıl ölkələrində 2001-ci ildə başlamış iqtisadi böhran meyllərinin səngiməyə başlaması ilə səciyyəvi olmuşdur.

İlin əvvəlində **ABŞ-da** ənənəvi yeni il yüksəlişindən sonra fond indeksləri yenidən aşağı düşməyə başladı. Lakin, yanvar-fevral aylarında ABŞ-da son il yarım ərzində ilk dəfə sənaye məhsulunun artımı qeydə alındı. I rübün yekunu üzrə ABŞ-da ÜDM 5.8% artmışdır. 2001-ci ilin iyulundan etibarən ilk dəfə olaraq yeni iş yerlərinin artması müşahidə edilmişdir. Topdansatış ticarətin həcmnin artması da işgüzar fəallığın yüksəldiyindən xəbər verirdi. Eyni zamanda istehlakçı etimadı indeksi də yüksəlməyə başlamışdı. Bununla da FES rəsmi surətdə iqtisadi tənəzzülün dayandığını və buna müvafiq olaraq neytral monetar siyasətin yeridiləcəyini bəyan etdi.

ABŞ-ın emaledici sənaye dairələrinin təzyiqi ilə və ixracı stimullaşdırmaq məqsədilə FES özünün məzənnə siyasətini yumşaltmağa başladı. Qeyd edək ki, iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşmasında dövlət xərclərinin artması da mühüm rol oynamışdı. Lakin, III rübdə yenidən istehsal aktivliyi indeksi aşağı düşməyə başladı ki, bu da sənayedəki staqnasıyanı əks etdirirdi. Yeni sifarişlər indeksi də kritik həddən (50) aşağı düşmüşdür. Artıq analitiklər ABŞ-da yenidən tənəzzülün başlayacağından ehtiyatlanmağa başlamışlar.

İlin başlanğıcında avronun məzənnəsinin 0.9 dollardan 0.8 dollara düşməsi, eləcə də işsizliyin səviyyəsinin yüksəlməsinə baxmayaraq iqtisadi fəallığın digər göstəriciləri **Avropada** da yüksəliş nümayiş etdirirdi. Məsələn, xidmət sferasında iqtisadi fəallıq indeksi son 13 ayda ən yüksək səviyyəyə çatdı. Hesabat dövründə Avropada iqtisadi artım meyllərinin güclənməsi, eləcə də ABŞ FES-nin dolların ucuzlaşmasına yönəldilmiş məqsədyönlü siyasəti avronun məzənnəsinin möhkəmlənməsini şərtləndirdi. Nəticədə oktyabrın 1-nə avronun ABŞ dollarına nəzərən məzənnəsi demək olar ki, paritet səviyyəsinə yüksələrək 1.013-a çatdı. Qeyd edək ki, avronun yüksəlişi əksər analitiklərin gözlədiklərindən tez baş verdi. Lakin, III rübdə Avropada da istehsal aktivliyi indeksi, eləcə də xidmət sferasında aktivlik indeksi aşağı

düşməyə başladı. Bu ilk növbədə Avro zonasının ən nəhəng iqtisadiyyatına malik Almaniyadakı neqativ tendensiyalarla əlaqədardır.

İlin əvvəllərində **Yaponiyada** iqtisadi göstəricilər iqtisadi böhranın davam etdiyini göstərirdi. Bu dövr ərzində Yaponiyada bankların vəziyyətinin pisləşməsi, hökumətin əmanətlər üzrə zəmanətinin ləğv edilməsi, fevral ayında maşın və avadanlıqlar üzrə sifarişlərin kəskin sürətdə azalaraq 1987-ci ilin səviyyəsinə düşməsi qeydə alınmışdır. Bundan başqa aparıcı Yapon şirkətlərinin reytingi aşağı düşmüşdü. Lakin, yarım ilin sonlarında artıq Yaponiyada da bir sıra iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşması müşahidə olunmağa başlamışdı. Belə ki, II rübün yekunu üzrə Yaponiyada ÜDM-in 0.6%-lik, ixracın isə 5.7%-lik artımı qeydə alınmışdır. III rübün sonunda isə iqtisadi göstəricilər yenidən pisləşməyə başladı. Sentyabrın 4-də Yaponiyada başlıca fond indeksi 19 illik minimuma çatdı.

Səhmlərin qiymətlərinin aşağı düşməsi istiqrazlara tələbatı əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır. Bu da dövlət istiqrazlarının gəlirliyinin aşağı düşməsinə şərait yaratmışdır.

Dövr ərzində ABŞ-da neft ehtiyatlarının artması və tələbin azalması ilə bağlı məlumatların təsirinə baxmayaraq dünya bazarında **neftin qiyməti** yüksəlməyə meyli olması ilə səciyyələnmişdir. Sentyabr ayının sonuna neftin qiyməti artıq 30 dollara çatmışdı.

Dövr ərzində həm də dünya bazarında **qızılın qiymətinin** qalxması müşahidə olunmuşdur. Ekspertlər bunu qızıl istehsal edən şirkətlərin birləşmələri ilə izah edirlər. Hal-hazırda qızıl istehsal edən 10 ən iri korporasiya ümumdünya qızıl istehsalının 40%-ni verir.

2. Pul-kredit göstəricilərinin dinamikası

Pul-kredit siyasətinin başlıca istiqamətlərinə uyğun olaraq inflyasiyanın səviyyəsi və manatın xarici dönerli valyutalara nəzərən məzənnəsi üzrə qoyulan məqsədlərə çatmaq əsasən pul proqramı parametrlərinin həcminə riayət etmək hesabına əldə edilmişdir.

Manatla pul bazası ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 12,4% artmış və 01.10.02 tarixinə 1691.6 mlrd. manat təşkil etmişdir.

Geniş mənada manatla pul kütləsi (M-2) isə 10.1% artaraq 1765.2 mlrd. manat təşkil etmişdir.

Dövr ərzində bank sisteminin pul yaratmaq qabiliyyətini xarakterizə edən **pul multiplikatoru** stabil qalmışdır. Pul multiplikatoru hələ çox kiçik olsa da son vaxtlar bank sisteminin yenidən qurulması, bank infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, xüsusən də ödəniş sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində görülmüş işlər bu göstəriciyə müsbət dinamika vermişdir.

2002-ci ilin doqquz ayında **kredit qoyuluşlarının** həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 3% artaraq 2436.9 mlrd. manat təşkil

etmişdir. Kredit qoyuluşlarında vaxtı keçmiş kreditlərin xüsusi çəkisi azalaraq ötən ilin doqquz ayındakı 30.4%-dən və ilin əvvəlindəki 27.6%-dən dövrün sonuna 24.7%-ə enmişdir.

Ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə qısamüddətli kredit qoyuluşları 2%, uzunmüddətli kredit qoyuluşları isə 5.5% artmışdır. Uzunmüddətli kreditlərin cəmi kreditlərdəki xüsusi çəkisi ötən ilin müvafiq dövründəki 29.5%-dən bu il 30.2% təşkil etmişdir.

Kredit qoyuluşlarının 83.5%-i bankların, 16.5%-i isə qeyri-bank kredit təşkilatlarının payına düşür.

Hesabat dövrünün sonunda **kreditlər üzrə faiz dərəcələri** müəyyən qədər aşağı düşmüşdür. Bu radikal bank islahatları nəticəsində bankların müştərilər üçün cəlbediciliyinin artması ilə onların resurs bazasının genişlənməsi, eləcə də Milli Bankın iqtisadiyyatın pulla təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində gördüyü işlərlə əlaqədardır. Şübhəsiz ki, mərkəzləşdirilmiş kreditlər üzrə uçot dərəcəsinin aşağı salınmasının da kreditlər üzrə faiz dərəcələrinin dinamikasına təsiri olmuşdur.

Dövr ərzində də kredit qoyuluşlarının başlıca mənbələrindən birini əmanətlər təşkil etmişdir. **Fiziki şəxslərin əmanətləri** ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 29%, ilin əvvəli ilə müqayisədə isə 17.6% artmış və 688.4 mlrd. manat təşkil etmişdir.

Dövlət Qısamüddətli İstiqraz Vərəqələrinin (DQİV) həcmi doqquz ay ərzində 20 mlrd. manat və ya 10.5% azalaraq 01.10.02 tarixinə 170.56 mlrd. manat (pul bazasının 10.1%-i) təşkil etmiş və DQİV üzrə orta gəlirlik 13.12% olmuşdur.

3. Monetar idarəetmənin təkmilləşdirilməsi

Monetar idarəetmənin institusional inkişafı. Pul siyasəti qarşısında qoyulan vəzifələrə uğurla nail olmaq üçün hesabat dövründə monetar idarəetmənin institusional inkişafı da diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Monetar idarəetmə mexanizminin çox önəmli elementlərindən biri olan mükəmməl **tədqiqat bazasının** formalaşdırılması istiqamətində bir çox işlər görülmüşdür. Xüsusilə də monetar inkişaf modellərinin qurulması sahəsində kompleks işlər aparılmışdır. Bu işlərin nəticəsi olaraq makroiqtisadi tədqiqatların müasir ekonometrik aparatı yaradılmış, riyazi-iqtisadi üsulların geniş tətbiqi təmin olunmuşdur. İnflyasiya və pul bazarının tarazlıq modelləri işlənərək monetar siyasətin praktiki tətbiqində istifadə olunmağa başlanmışdır. Qurulmuş modellər vasitəsilə uzunmüddətli iqtisadi proqnozların işlənməsi də mümkün olmuşdur.

Dünya iqtisadiyyatının qlobalaşması şəraitində beynəlxalq bazarlarda baş verən proseslərin, eləcə də **dünya iqtisadiyyatının inkişaf meyllərinin tədqiqi və monitorinqi sistemi** yaradılmışdır.

Bununla da dünya iqtisadiyyatının milli iqtisadiyyata təsir kanallarının, eləcə də respublikamızın qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyasının makroiqtisadi aspektlərinin hərtərəfli tədqiq olunmasına şərait yaranmışdır.

Maliyyə bazarlarının inkişaf meyllərinə uyğun **monetar tənzimləmə alətlərinin iqtisadi situasiyadan asılı olaraq seçilməsinin** modelləşdirilmiş variantlarının və meyarlarının işlənməsi üzrə bir sıra tədqiqat işləri həyata keçirilmişdir. Bundan başqa **monetar təhlil və proqnozlaşdırma sahəsində** informasiyanın emalı, monetar indikatorların qısa və uzunmüddətli proqnozlarının işlənməsi bazası təkmilləşdirilmiş və dünya standartları səviyyəsinə çatdırılmışdır.

Səmərəli monetar idarəetmənin təmin olunması üçün **dolğun informasiya bazasının** yaradılması istiqamətində də mühüm işlər görülmüşdür. Dünya iqtisadiyyatı, o cümlədən MDB məkanında, ölkə iqtisadiyyatında gedən proseslər barədə statistik baza daha da zənginləşdirilmiş, Avtomatlaşdırılmış Bank Statistika Hesabat Sisteminin yaradılması layihəsi çərçivəsində işlər yekunlaşdırılmışdır. Bundan başqa statistik informasiyanın toplanması, emalı və ötürülməsinin normativ-metodoloji bazasının yaradılması çərçivəsində bir sıra prosedur qaydaları, metodiki əsaslar və s. sənədlər işlənmişdir.

Pul siyasətinin alətləri. *Milli Bank pul-kredit bazarını hesabat dövründə də kredit hərraclarında, qiymətli kağızlar və valyuta bazarında iştirak etmək, habelə məcburi ehtiyat normaları vasitəsilə tənzimləmişdir.*

Hesabat dövründə də Milli Bank kommersiya banklarının yenidən maliyyələşdirilməsini **mərkəzləşdirilmiş kreditlər** üzrə auksionlar əsasında həyata keçirmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" 10 sentyabr 2002-ci il tarixli 783 sayılı Fərmanının 5-ci bəndinin icrasını təmin etmək məqsədilə Milli Bankın İdarə Heyətinin qərarı ilə 16 sentyabr 2002-ci il tarixindən etibarən **mərkəzləşdirilmiş kreditlər üzrə üçot dərəcəsi** 10%-dən 7%-ə endirilmişdir.

2002-ci ilin doqquz ayında da həm manat hesabları, həm də valyuta hesabları üzrə **məcburi ehtiyat normaları** 10% təşkil etmişdir. Hesabat dövrü ərzində məcburi ehtiyat normaları ilə müxbir hesabların birləşdirilməsi praktikasının tətbiqinə başlanılmışdır.

2002-ci ilin doqquz ayında da **açıq bazar əməliyyatlarının** pul siyasətinin başlıca alətinə çevrilməsi strategiyasının reallaşdırılması çərçivəsində işlər davam etdirilmişdir. Milli Bankın DQİV bazarında iştirakı əsasən bank sistemində qısamüddətli likvidliyin tənzimlənməsi məqsədilə həyata keçirilir. Belə ki, Milli Bank tərəfindən bank sisteminin likvidliyindən asılı olaraq REPO və Tərs/REPO əməliyyatları aparılmışdır.

4. Valyuta bazarı və valyuta siyasəti

Məzənnə siyasəti. Milli valyutanın məzənnəsinin üzən-tənzimlənən məzənnə rejimində dəyişməsi 2002-ci ilin doqquz ayında da davam etmişdir. Dövr ərzində manatın ABŞ dollarına nəzərən məzənnəsi 122 manat və ya 2.6% dəyişmiş və III rübün sonunda 4897 manat təşkil etmişdir.

Valyuta bazarının vəziyyəti. 2002-ci ilin doqquz ayında daxili valyuta bazarının ümumi həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 210.4 mln. \$ və ya 13.9% artaraq 1,7 mlrd. \$ təşkil etmişdir.

Milli Bank valyuta bazarında tələb və təklifi tənzimləmək yolu ilə tarazlığı qorumuş, manatın məzənnəsinə təsir etmişdir. Hesabat dövrü ərzində Milli Bankın daxili valyuta bazarındakı satışları 260.2 mln. \$, alışları isə 289.7 mln. \$ olmuşdur. Milli Bankın valyuta bazarına xalis müdaxiləsi alışyönlü 53.2 mln. \$ (3.1%) təşkil etmişdir.

Valyuta ehtiyatları. Hesabat dövrü ərzində rəsmi valyuta ehtiyatlarının həcmi nəinki proqnozlaşdırıldığı həcmdə qorunub saxlanılmış, həm də 3% artaraq dövrün yekunu üzrə 719,7 mln. \$ təşkil etmişdir. Ölkənin strateji valyuta ehtiyatları isə artıq 1.3 mlrd. \$-i keçmişdir.